

Arviointien arviointia

■ Matti Seppälä

Suomen Akatemia julkisti lokakuussa 2012 Suomen tieteen tilaa koskevan raportin tutkimuksen laadusta ja vaikuttavuudesta. Raportti sisältää selvityksen eri tieteenalojen vahvuuksista ja heikkouksista. Tieteenalakohtainen tarkastelu kattaa 47 alaa (<http://www.aka.fi/tieteentila2012>).

Arviointeja Suomen tieteen tilasta on tehty kolmen vuoden välein vuodesta 1997 alkaen. Ensimmäisessä raportissa tarkasteltiin paitsi tutkimuksen tilaa myös kehittämistarpeita. Tieteelliset toimikunnat tekivät omat erillisraporttinsa.

Vuoden 2000 katsauksessa käsiteltiin paljon Akatemian toimintaa, tiedepolitiikkaa, yliopistojen tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta. Tieteelliset toimikunnat kirjasivat tärkeimmiksi katsomiaan tutkimusteemoja. Kohteina olivat myös tutkijaurat ja kansainvälistyminen. Raportti oli luonteeltaan ohjaava.

Vuoden 2003 raportti tarkasteli tieteen tilaa ja tasoa tieteellisten toimikuntien raporttien pohjalta. ”Pääteemat olivat tutkimustoiminnan tieteellinen ja yhteiskunnallinen vaikuttavuus sekä tutkimuksen inhimilliset voimavarat.” Tämä hyötynäkökohta tuli esille myös arvioitaessa tutkimusrahoituksen vaikutuksia tieteen kehitykseen ja yhteiskuntaan. Tuloksia ja vaikutuksia vertailtiin erilaisia indikaattoreita käyttäen.

Vuonna 2006 ”keskityttiin tutkimuksen vaikuttavuuden arviointiin ja ennakointiin” ja silloin Akatemian rahoituksen vaikuttavuutta arvioi ulkopuolinen kansallinen asiantuntijajapaneeli, joka pyrki löytämään Suomen keskeisiä osaamisalueita.

Vuoden 2009 raportti käsittelee laajasti Suomen tutkimusjärjestelmän kehitystä ja tiedettä yhteiskunnassa. Tieteelliset toimikunnat esittävät arviot Suomen tieteen vahvuuksista, heik-

kouksista ja mahdollisuuksista sekä näkemykset tutkimuksen ja tutkimusjärjestelmän kehittämiseksi. Raportti on suureksi osaksi Suomen Akatemian toiminnan itsearviointia.

Raportteihin on kirjattu hienoja analyyseja ja ideoita tutkimuksen kehittämiseksi. Joskus on painotettu tutkijakoulutuksen merkitystä, toisinaan kansainvälisyyttä, milloin yhteiskunnallista vaikuttavuutta, soveltavan toiminnan merkitystä, välillä taas rakenteiden kehittämistä ja toisinaan painopisteenä on ollut perustutkimus. Nyt viimeksi avainkysymykseksi on nostettu opiskelijoiden ja tutkijoiden rekrytointi, erityisesti *post doc* -tutkijoiden ja alkuvaiheen (sic!) professorien rekrytointi. Kun tähän lisätään ”voimavarojen suuntaaminen”, uusin resepti tutkimuksen laadun ja vaikuttavuuden vahvistamiseksi on valmis kokattavaksi.

Suomen Akatemian raporttien tarkoitus on luonnollisesti hyvä, mutta tavoitteiden vaihtelu ohjaavana tekijänä on lähinnä tutkijoita hämentävä. Tutkimuksen paras arvioija on kansainvälinen tiedeyhteisö. Tutkimuksen julkaistavaksi hyväksyminen on palaute, ja arvon määrittelee sen saama vastaanotto saman alan tutkijoiden parissa. Asiantuntijoiden arviointipaneeleilla on jokseenkin mahdoton tehtävä, koska niiden jäseninä ei voi olla kaikkien erikoisalojen edustajia.

Usein esiintyvä yhteiskunnallinen vaikuttavuus, jota myös hienommin kutsutaan sosioekonomiseksi relevanssiksi, on hakemuksissa toistettava mantra, jossa mitataan usein hakijan luovuutta sananselittäjänä. Jos etsitään todella uusia uria avaavia tutkimushankkeita, niiden sovellutusarvoa ei voida rahoitushakemuksissa edes aavistaa. Soveltava toiminta tulee aina paljon jälkijunassa. Jos sosioekonominen relevanssi

on jo nähtävissä, niin kyseessä ei välttämättä ole kovin innovatiivisesta tutkimuksesta, vaan jo olemassa olevan uudelleen lämmityksestä. Soveltava tutkimus perustuu perustutkimukseen, ja perustutkimuksella tehdään uudet avaukset. Kaikki perustutkimus ei ole sovellettavissa käytännön palvelukseen ainakaan lyhyellä aikavälillä.

Jo otsikosta selviää, ketä ja mitä varten Suomen Akatemian vuoden 2006 raportti on tehty. Sillä pyritään vakuuttamaan poliittiset päättäjät tutkimusrahoituksen yhteiskunnallisesta merkityksestä. Näin tutkimusrahoitus politisoidaan, jolloin monet humanistiset, yhteiskunnalliset, luonnontieteelliset ja uskontotieteelliset alat voidaan sivuuttaa, koska niiden merkitystä ei nähdä välittömänä hyötyä.

Tekevätkö taidetoimikunnat vastaavia selvityksiä taiteenalojen yhteiskunnallisesta merkityksestä ja sosioekonomisesta vaikuttavuudesta turvatakseen rahoituksen? Onko tämä sitten tieteen alalla tarpeellista? Perustutkimuksen merkitys tulisi hyväksyä riskitoimintana, josta välillä on hyötyä, välillä ei.

Tutkimus on pitkäjännitteistä toimintaa. Sen arvioinnin tulisi olla linjakasta ja vähemmän poukkoilevaa. Raportteihin on kirjattu hienoja analyysyjä ja ideoita tutkimuksen kehittämiseksi. Niiden jälkeen pitäisi odottaa ainakin viisi vuotta, että voitaisiin arvioida vaikuttavuutta. Toisin sanoen, tarvittaisiin arviointien arviointeja ja sen jälkeen olisi pääteltävä, onko arviointitoimintaa syytä jatkaa nyky muodossa.

Helsingin yliopistossa suoritettiin aikaisemmin laajoja koulutusalojen ja oppiaineryhmien arviointeja (1999 ja 2001–03, 2005), joissa tarkasteltiin tutkimustoimintaa ja opetusta kokonaisuuksina. Vuonna 2011 arviointitapa muutettiin täysin, kun ryhdyttiin arvioimaan niin kutsuttuja tutkimuskonsortioita. Tutkijat saivat itse muodostaa nämä yhteenliittymät, kuvata niiden toimintaa ja määrittellä, mihin tutkimuksen elinkaaren vaiheeseen – innovatiiviseen nuoreen vai kehittyneeseen tai kypsään kategoriaan – konsortio kuului. Vain halukkaat yhteenliittymät arvioitiin.

Apuna arvioinnissa käytettiin yliopiston TUHAT-tutkimusinformaatiojärjestelmää, johon kaikkien tuli kirjata tekemisensä. Arviointikritee-

rinä käytettiin tohtorikoulutuksen järjestämistä ja laatua, tutkimuksen ja tohtorikoulutuksen yhteiskunnallista vaikuttavuutta, tutkimusyhteistyötä sekä tutkijoiden liikkuvuutta, tutkimusympäristöä ja sen johtoa, rahoitusta sekä tutkimusryhmän toimintasuunnitelmaa. Näiden laatu arvioitiin, pisteytettiin ja lopuksi annettiin palaute. Pistettä annettiin tutkimuksen laadusta, tohtorikoulutuksesta, yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta, yhteistyöstä sekä miten hyvin ryhmä sijoittui valittuun elinkaarivaiheeseen (*category fitness*).

Koska kaikki arvioinnin viisi osa-aluetta olivat yhtä arvokkaita, asioiden merkityksestä syntyi erikoinen kuva. Luulisi, että kansainvälisesti arvostettu tutkimus olisi Helsingin yliopiston kannalta tärkeämpää kuin se, miten tutkimusryhmä tekee yhteistyötä tai vaikuttaa yhteiskunnassa. Tällainen tasapaksuistaminen antaa oudon kuvan evaluoinnin tavoitteista. Yliopistossa tohtorikoulutuksen, opiskelijoiden ja opettajien rekrytoinnin sekä rahoituksen tulisi olla välineitä hyvien tutkimustulosten saavuttamiseksi eikä rinnasteisia arvoja tutkimustuloksien kanssa.

Koska ryhmä arvioi itse vahvuutensa ja elinkaarivaiheensa, se saattoi saada merkittävän edun sijoittamalla itsensä alempaan kategoriaan päästäkseen osalliseksi kehitysrahoituksesta,

Kriteerien ja arviointitapojen muutokset pistävät tutkijat outoon oravanpyörään. Oman juoksemisen sijasta moottorina ovat arvioitsijoiden käsitykset tutkimuksen suuntaamisesta. Kun tutkija on oppinut juoksemaan pyörässä toivottuun suuntaan, moottori muuttaa pyörimissuuntaa ja juoksija kellahtaa kumoon. On noustava ja ryhdyttävä tavoittelemaan suunnittelijoiden ja rahoittajien suosiota aivan uudella tavalla. Pysyviä tuloksia ei saavuteta.

Arviointien toimivuus on kyseenalaista. Koska arviointitapaa muutetaan jatkuvasti, niin tulosten vertailu ja niiden vaikutusten määrittely tulee mahdottomaksi. Tiedeyhteisö on hyvin oppivainen ja ohjailtavissa haluttuun suuntaan rahalla. Kun pelisääntöjä muutetaan, seurauksena on epävarmuutta ja turhautuminen.

Jos arvioinneissa halutaan nähdä jotain hyötyä, niin sellaiseksi voidaan ehkä lukea verkostoitumi-

nen. Arviointipaneeliin kutsutaan ulkomaalaisia asiantuntijoita, jotka joutuvat perehtymään suomalaisten tutkijoiden tuotantoon. Jos työme herättää riittävästi kiinnostusta, saattaa syntyä henkilökohtaisia kontakteja ja yhteistyömahdollisuuksia ulkomaisine tutkijavierailuineen. Tämä on kuitenkin epävarma ja kallis tapa luoda tutkimusyhteistyötä.

Arvoinnit maksavat arviolta muutaman miljoonan. Ne vievät paljon työ- ja tutkimusaikaa suurelta joukolta yliopistolaisia. Arvioinnit ilmeisesti palvelevat yliopiston ja Akatemian johtoportaan tiedonjanoa omasta työympäristöstään. Tuotokset saavutetaan suurella rahalla, jonka voisi käyttää tutkimuksen edistämiseen paljon tehokkaammin rahoittamalla tutkimustyötä. Vanha rehtorille annettu vuosiraportti olisi paljon halvempi tapa saada tietoa siitä, mitä yliopistossa tapahtuu. Ymmärtääkseni TUHAT-järjestelmä korvaa nykyään tuon rehtorinkertomuksen ja täyttää tiedonkeruutarpeen. Laadun arvioinnin voi suorittaa vain alan todellinen asiantuntija.

Yksi tapa päästä perille, mitä laitoksissa tapahtuu olisi laitoskäynnit. Rehtorit ja vararehtorit kävisivät vuoroin vierailuilla, joiden aikana laitos esittelisi saavutuksensa, vahvuutensa, heikkoutensa sekä toiveensa, mahdollisuutensa ja suunnitelmansa. Näin tulisi noin 40 laitosta tarkastetuksi lukuvuoden aikana.

Yksittäiset professorit, laitosten johtajat, dekaanit, rehtori, kansleri sekä yliopiston valtuusto ovat ne tahot, joiden tehtävänä on ohjata ja johtaa yliopistossa tapahtuvaa toimintaa ja luoda tutkimusedellytykset. Tarvitaanko siihen välttämättä ulkopuolisia, asiaan hätäisesti perehtyviä paneeleita kertomaan yleisiä ympäripyöreyyksiä loppuraporteissa?

Taiteilijoille ei kannata sanoa, miten luoda taidetta. Jokainen luo omista lähtökohdistaan ja kykyjensä mukaan parhaaksi katsomiaan teoksia. Joskus myös tilaustöitä. Lopputuloksen kannalta ulkopuolinen ohjaus tuottaa ehkä alkuvaiheessa hyvän sävyyksen, mutta ei kukko kauan käskien laula. Samoin on laita tutkijoiden kohdalla. Evaluointipaneelien on jokseenkin turha ryhtyä ohjaamaan tutkijoita kertomalla, miten tutkimusta tulisi tehdä. Luovat tutkijat eivät

tuollaiseen alistu. Rahoitusta suuntaamalla voidaan osa tutkijoista saada mukaan, mutta miten hyviä lopputuloksia saadaan aikaan toisten antamalla aiheilla ja piirtämällä suuntaviivoilla, jää arvioitavaksi.

Tutkija pyrkii luomaan edellytykset ja keksimään keinot tavoitteensa, hyvän tutkimuksen, toteuttamiseksi. Ovat ne keinot sitten jatkokoulutus, rahoituksen järjestäminen, ulkomaiset yhteydet, yhteistoiminta tai mikä muu tahansa, niin ne pyritään tekemään. Huippututkimus ei synny arvioinneilla, vaan antamalla luoville yksilöille tutkimusedellytykset ja ennen kaikkea aikaa.

Kirjallisuutta

- Hyvärinen, Kaarina,; Hämäläinen, Kauko ja Pakkanen, Päivi (1996). *Arviointihankkeet Helsingin yliopistossa 1990-luvulla ja niiden vaikutukset toimintaan*. Helsingin yliopiston arviointihankkeita 4.
- International evaluation of research and doctoral training at the University of Helsinki 2005–2010. Seppo Saari & Antti Moilanen (eds.). University of Helsinki, Administrative Publications 81, Evaluations (2012), 380 s.
- Research assessment exercise 1999*. Toimittaja Esa Hämäläinen. Evaluation projects of the University of Helsinki 6/2000. 73 s.
- Research assessment exercise 2005*. Summary Report. University of Helsinki Administrative Publications 17/2006. 77 s.
- Tuomi, Ossi ja Pakkanen, Päivi (2002). *Koulutuksen ja tutkimuksen laatu Helsingin yliopistossa*. Kansainvälisen arvioinnin loppuraportti. Helsingin yliopiston arviointihankkeita 9/2002.
- Suomen tieteen tila ja taso. Katsaus tutkimukseen ja sen toimintaympäristöön Suomessa 1990-luvun lopulla*. Toimittajat: Kai Husso, Sakari Karjalainen ja Tuomas Parkkari. Suomen Akatemia, Toimikuntien raportit. Helsinki 2000. 308 s.
- Suomen tieteen tila ja taso. Katsaus tutkimustoimintaan ja tutkimuksen vaikutuksiin 2000-luvun alussa*. Toimittajat: Timo Oksanen, Annamajja Lehvo ja Anu Nuutinen. Helsinki 2003. Suomen Akatemian julkaisuja 9/03. 294 s.
- Suomen tieteen tila ja taso 2009*. Toimittajat: Paavo Löppönen, Annamajja Lehvo ja Anu Nuutinen. Vammala 2009. 274 s.
- Suomen Akatemian tutkimusrahoituksen vaikuttavuus. Arviointiraportti*. Suomen Akatemian julkaisuja 11/06. Helsinki 2006. 53 s.
- Universitas renovata*. Helsingin yliopiston arviointiryhmän raportti ja ehdotukset. Helsingin yliopisto 1993.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston luonnonmaantieteen professori (emeritus).